

2. Historické souvislosti sociální politiky

Sociální politika 1

Iva Poláčková

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Inovace VOV
pedagogicko-sociální oblast

Struktura prezentace:

- Obecně o genezi sociální politiky (geneze sociálněpolitických myšlenek a institucí)
- Starověké civilizace
- Středověk a sociální poslání církve
- Sociální politiky na území Rakouska-Uherska
- Rozvoj sociální politiky ve 20. století

Obecně o genezi sociální politiky

Soudobé hodnoty, postoje, soustavy a nástroje sociální politiky jsou výsledkem dlouhodobého vývoje evropské civilizace“. (Tomeš, 2010: 39)

- Dnešní sociální soustavy, které označujeme souhrnně pojmem **sociální stát**, vznikaly pozvolna a jako reakce na sociální potřeby.
- Ke správnému pochopení současného stavu je potřeba znát genezi sociálních soustav. (Tomeš, 2010)

Obecně o genezi sociální politiky

Dva přístupy:

1. Sociální vývoj je přirozenou organickou vlastností společnosti, vývoj sociálních systémů je determinován přirozeně potřebou vyváženosti a řádem každé společnosti. (Parsons in Tomeš, 2010: 40)
2. „Automaticnost“ v sociálním systému neexistuje, každý pokrok je výsledkem sociálního napětí a lidského úsilí je řešit, často inspirovaného vůdčí myšlenkou nebo konkrétním společenským zájmem. (Tomeš, 2010: 40)

Významné vývojové etapy sociální politiky

- Rodová solidarita
- Autokratický paternalismus
- Antický paternalismus a počátky solidarity
- Středověký paternalismus (raný středověk)
- Charita a chudinská péče (chudinské zákony, utopisté)
- Osvícenství a přirozená lidská práva
- Moderní modely sociální politiky

Ke genezi sociální politiky

- **Prvopočátky společenské solidarity** (před 10 – 12 tisíci lety) – po poslední době ledové, usazování lovců v tlupách.
- **Neolit** – neolitická revoluce, hospodaření na půdě, první přerozdělování výsledků práce.
- **Autokratický paternalismus** (také despotický či patriarchální) – historicky nejstarší období sociálních institucí v oblasti Malé Asie a severní Afriky; Chammurapiho zákoník (18. stol. př. n. l) – podpora vdov a sirotků po zemřelých vojácích.

(Tomeš, 2010)

Antika – Řecko

- Řecko – **antický paternalismus**.
- Období od 8. do 2. stol. př. n. l.
- Vytvoření prvních koncepcí sociálních institucí – velký vliv na další vývoj evropské sociální politiky.
- Největším nebezpečím bylo pro svobodné občany stále upadnutí do dlužního otroctví (snižování stavu svobodných občanů, nestabilita politického systému).
- První sociální reformy byly zaměřeny na udělení svobody dlužním otrokům. (Tomeš, 2010: 50)

Antika - Řecko

Solón (638 – 558 př. n. l, Athény)

- Zrušení dlužního otroctví.
- Rozdělení občanů do čtyř majetkových tříd a zavedení nejnižší hranici pro majetek a příjem občanů nejnižší třídy.
- Zákonem bylo přikázáno rodičům pečovat o děti a současně byla stanovena povinnost dětí živit staré rodiče.

Periklés (500 – 429 př. n. l, Athény)

- Zavedení diet pro zchudlé svobodné občany.
- Veřejné práce, které chudým poskytovaly výdělek.
- Státní pomoc práce neschopným a nemajetným válečným poškozencům.
- Stát pečoval o sirotky po vojácích.

„Opatření přijatá za vlády Solóna a Perikla považujeme za znak přechodu od paternalismu k solidární filantropii.“ (Tomeš, 2010: 51)

Antika - Řím

- Řím založen v r. 753 př. n. l. jako království, postupný rozvoj, Římané ovládli Řeky – velký vliv na sociální politiku Římanů.
- Většina sociálněpolitických opatření vznikla až za císařství (27 př. n. l. – 476 n. l.).
- **Císař Augustus** – „*chléb a hry*“ (příděly obilí, vstupenky do divadla, na hry do kolosea).
- **Císař Traianus** – stát převzal výživu dětí zchudlých svobodných občanů; založil alimentační fond na podporu drobných rolníků.
- *Collegia* (kolegia) – vznikaly spolky svobodných řemeslníků za účelem vzájemné podpory v nemoci a v případě smrti. (Tomeš, 2010)

Středověk

- **Období raného feudalismu** – nebylo postaráno o ty, kteří vypadli ze systému lenních vztahů, zajištění obživy pro lidi bez pána bylo nejstarším sociálněpolitickým problémem, který bylo nutné řešit.
- Církev se začala starat o chudé a potřebné.
- **Karel Veliký (771 – 814)** - upevnění povinnosti lenních pánů starat se o své nemocné poddané.
- Ve 13. – 14. masivně rostla chudoba, církevní instituce byly schopné se postarat jen o ty nejvíce potřebné. Systém farní péče o chudé se zhroutil.
- Na území **Českého knížectví a království** byla péče nejdříve zajišťována církví, posléze se zapojila šlechta , později ve 13. – 14. i města, která např. zaměstnávala veřejné lékaře, zřizovala městské lázně pro chudé apod.

(Tomeš, 2010: 66)

Středověký utopismus

„Ve středověku se rodily myšlenkové proudy, které usilovaly o nápravu sociální křivdy a nabádaly krále, šlechtu i duchovní vrchnost k opatrnosti a rozumnému vládnutí.“ (Szacki in Tomeš, 2010: 55)

- O naplnění těchto záměrů se snažila skupina myslitelů = **utopisté**.
- *Pozn. první utopii je Platónova Ústava.*

Středověký utopismus

První generace utopistů – nabádala šlechtu a církve k lepšímu vládnutí:

- **Thomas More** (1477 - 1535) – „*Utopia*“ (tyto myšlenky byly inspirací pro zavedení chudinské péče v angl. obcích).
- **Tommaso Campanella** (1568 –1639) – „*Sluneční stát*“ (radil papežovi, aby spravedlivě rozdělával bohatství; poprvé vyjádřil myšlenku, že dobrá vůle /filantropie/ nestačí).

Druhá generace utopistů – snažila se své představy o lepším světě uskutečnit:

- **Claude Henri de Saint-Simon** (1760 – 1825) – nešlo mu o odstranění soukromého vlastnictví, ale plánováním chtěl dosáhnout větší výroby a spravedlivějšího rozdělování.
- **Robert Owen** (1804 – 1892) – založil kolonii **New Harmony** (Indiana, USA), kde organizoval práci podle schopností a rozdělování podle potřeb. Fungovala 4 roky.

(Tomeš, 2010: 55)

Pozdní středověk - počátky veřejných intervencí v Evropě

- **Masivní pauperizace** v Anglii v 15. a 16. století (vyhánění zchudlých rolníků z pozemků, které vlastnili za účelem uvolnění půdy pro chov ovcí; vyhnaní farmáři byli nuceni účastnit se na trhu práce). (Tomeš, 2010: 69)

„Anglický panovník Jindřich VIII. vydal na počátku 16. století nařízení, že žebrání musí být každému žebrákovi povoleno starostou, příp. smírčím soudcem, a to jen na určitém úzce vymezeném území. Žebráci byli díky tomuto nařízení poprvé v novodobých dějinách registrováni, a tak se chudoba poprvé stala sledovaným ukazatelem fungování státu.“ (Matoušek, 2007: 93)

- S rozpadem feudálních statků a v souvislosti s migrací do měst výrazně vzrostla chudoba, přičemž města byla nucena se postarat o práce neschopné a chudé.
- Rozvíjí se tzv. **chudinské zákonodárství** - počátek angažovanosti státu při řešení sociálních problémů - legislativní regulace. (Tomeš, 2010: 69)

Anglie - reformy Alžběty I.

- První sociální zákony na státní úrovni byly přijímány za vlády **královny Alžběty I.** (1533 – 1603, doba vlády 1558 – 1603).
- Potřeba řešení problémů chudiny byla nutnost pro udržení stability království.
- **Chudinské zákony:**
 - **The Poor Relief Act (1576)** – zákon ukládal městům zřizovat tzv. pracovní domy (**workhouses**)
 - **Kodex chudých / „Poor Law“ (1579)** – první ucelená legislativa chudinské péče;
 - **Kodex chudých / „Poor Law“ (1601)** – organizace státní chudinské péče, rozdělení chudých do tří skupin (1. práce schopní chudí měli povinnost pracovat ve workhousech, 2. práce neschopní chudí měli být zaopatřeni v chudobincích, ale jen v případě, že neměli bydliště, 3. závislé děti, které neměly rodiče ani jiné příbuzné – o tyto děti se měla starat jiná pověřená osoba.) (Matoušek, 2007: 94)

Chudinské zákony v dalších evropských zemích

- **Francie - Moulinský edikt (1566)** - zásada, že chudí musí být usídleni, pak mají nárok na almužnu z prostředků z obce.
- **Rakousko – Patent o tulácích a žebrácích (1661)** - rozlišovali se žebráci práce schopní a práce neschopní, žebrákům neschopným práce (staří, nemocní apod.) bylo povoleno žebrot. Ostatní museli pracovat nebo byli uvězněni.
- **Prusko** (zahrnovalo mj. oblast Německa) - v 17. stol. založení tzv. pracovních domů (**Arbeitshäuser**); dále v r. **1748** ediktem uložená povinnost každé obci založit tzv. **chudinskou pokladnu**; v r. **1794** Všeobecné zemské právo pro pruské státy rozšířilo působnost chudinských pokladen a uložilo obcím **povinnost poskytovat chudým práci** místo hmotné pomoci.

(Tomeš, 2010: 69 – 71)

Počátky veřejných intervencí na našem území

- **Ferdinand I (1554)** – represivní politika vůči tulákům – **zavedení domovského práva**

„Péče o práce neschopné prošla dvěma fázemi vývoje: (i) živelná intervence měst, (ii) státní regulace veřejné intervence proti tuláctví. Živelně se města začala starat o chudé v podstatě od svého vzniku, kdykoli jejich počty začaly ohrožovat sociální stabilitu, která byla předpokladem rozvoje řemesel a obchodu. To se odrazilo v díle Kristiána z Koldína Práva městská království českého (1597); platnost tohoto práva byla zrušena až v době nastupující industrializace v roce 1811.“ (Tomeš, 2010: 71 – 72)

- **Patent o tulácích a žebrácích (1661)** – městům uložena povinnost starat se o chudé; pokračuje represivní politika vůči práce schopným žebrákům.
- **Nařízení pro Království české (1785)** – vrchnosti dána povinnost starat se o chudé. Z této povinnosti vznikla instituce **ratejny** (společné ubytování chudých na statku).

Idea lidských práv

„Pro genezi moderní demokratické sociální politiky je rozhodující změna obsahu vztahu státu a občana; od státu – vládce nad občanem ke státu –služebníkmu garantujícímu občanovi jeho nezadatelná lidská práva.“ (Šamalík in Tomeš, 2010: 74)

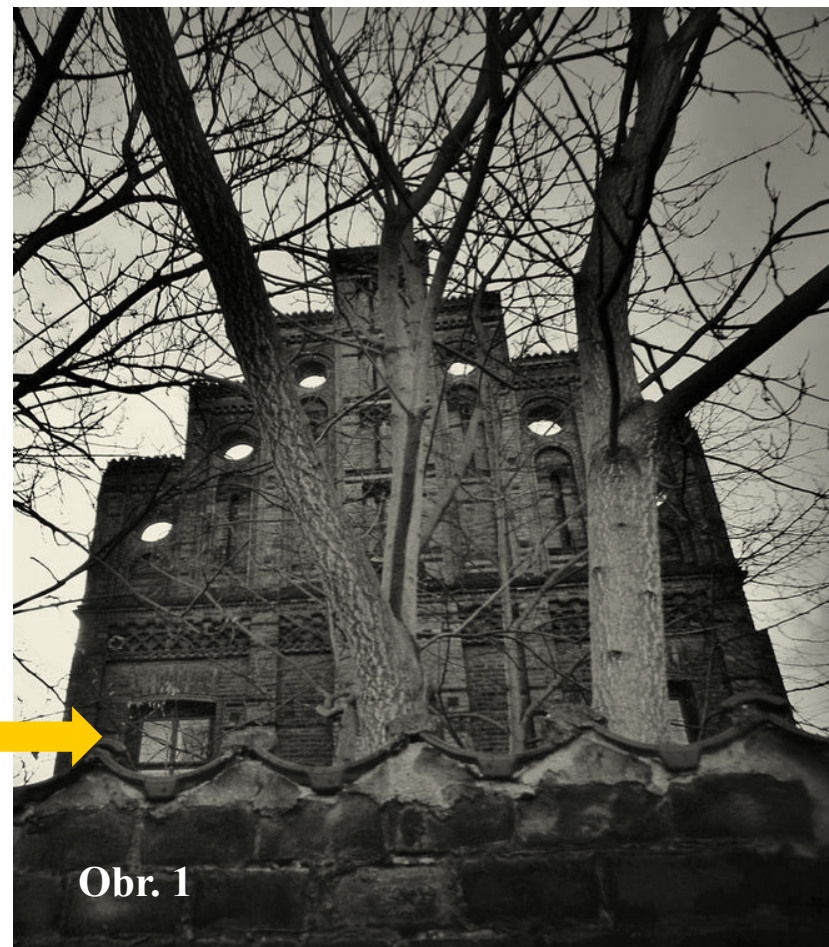
Vývoj:

- **Magna Charta Libertatum (1215)** – princip nadvlády práva nad mocí
- **Habeas Corpus Act (1679)** – vymezení hranice mezi despotií a svobodným režimem, ochrana svobodných občanů před soudem, zejména svévolným uvězněním
- **Thomas Hobbes (Anglie, 1588 – 1679)** - odmítl vrchnost a deklaroval přirozené právo člověka na svobodu
- **Jean Jacques Rousseau (Francie, 1712 - 1778)** - idea **společenské smlouvy** (přirozená práva a svobody občana)
- **Immanuel Kant (Německo 1724 - 1804)** - formuloval ideje práva: spravedlnost, svoboda, rovnost před zákonem
- **Deklarace nezávislosti USA (1776)**
- **Deklarace lidských a občanských práv (Francie 1789)** (Tomeš, 2010: 75)

Josefínské osvícenství

- **Veřejné represe se zmírnily až za josefínského osvícenství.** Josef II. zestátnil chudinskou péči (**nařízení pro Království české z 19. srpna 1785**), zrušil kláštery; vydal několik dvorských dekretů – např. v roce 1781 řád pro ústavy sociální péče; stát podporoval ústavní péči; v roce 1787 upravil právo a majetek farních chudinských ústavů.
- **Kromě toho zřídil také nalezinec, chorobinec a porodnici na Karlově v Praze (1789) a v roce 1790 Všeobecnou nemocnici v Praze.**

Obr. 1

Domovské právo, ratejny

- V 19. století se s konečnou platností prosadila zásada, že veřejná chudinská péče má být záležitostí domovské obce a úzce spjata s domovským právem.

Domovské právo bylo upraveno zákonem č. 105/1883 ř. z.

Každý občan dostal současně s křestním listem doklad o domovském právu. Tuto instituci zrušil až komunistický režim.

- **V tomto období vznikají v péči o chudé „instituce“ - ratejny – které řešily společné ubytování a stravování chudých na statcích ve správě vrchnosti.**
 - **Ratejna** byl velký přízemní dům, v němž bydlelo několik rodin. Každá rodina pro sebe měla prostor zhruba 12 m², který byl ohraničen jen několika kusy hrubého nábytku. Tyto domy se stavěly na knížecích panstvích až do konce 1. světové války.

Institucionalizace péče o chudé

- Veřejná chudinská péče byla upravena **Zemským chudinským zákonem českým č. 59/1868**, jímž byla s konečnou platností **chudinská správa prohlášena za část veřejné obecní správy** a péče o chudé spadala do samostatné působnosti obcí. Majetek farních chudinských ústavů byl převeden na **obecní chudinské pokladny**.

Zavedení sociálního pojištění

- **Otto von Bismarck (1815 – 1898):**
 - německý státník, kancléř v letech 1871 – 1890
 - prosazení a zavedení systému sociálního pojištění pro případ nemoci, pracovního úrazu, invalidity a stáří

Nemocenské pojištění (1883)

Úrazové pojištění (1884)

Pojištění pro případ invalidity a stáří (1889)

Sociální pojištění v Rakousku-Uhersku

Eduard Franz Josef Taaffe (1833 – 1895)

- rakouský předseda vlády a ministr vnitra v letech 1879 - 1893
- inspirace v německém modelu pojištění
- **zavedení tzv. Taaffeho zákonů:**
 - **Zákon o nemocenském pojištění (1888)**
 - **Zákon o úrazovém pojištění (1889)**
 - **Zákon o hornickém pojištění (1889)**
- **zákon o důchodovém pojištění byl zaveden až v r. 1909, nárok měli:**
 - muži v 60 letech věku a po 40 letech pojištění
 - ženy v 60 letech věku a po 35 letech pojištění

Sociální politika v samostatném Československu – mezi světovými válkami

- 1918 – 1938 ČSR velmocí v oblasti sociálních reforem, naše sociální politika v popředí světového vývoje:
 - *zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří (1924), který se stal inspirací i pro další země (např. Řecko)*
 - *zákon o osmihodinové pracovní době;*
 - *zákon o podpoře v nezaměstnanosti;*
 - *zákon na ochranu nájemníků (zaměřen na nejslabší sociální skupiny);*
 - *zákon o placené dovolené pro dělnictvo atd.*
- Rozvoj pracovní legislativy na základě úmluv Mezinárodní organizace práce.
- Rozvoj občanské společnosti: neziskové a církevní organizace pro sociální práci.

Významné osobnosti – česká sociální škola

- **Albín Bráf (1851 – 1912)** – první moderní autor sociální politiky; významné dílo „Almužna a mzda“ (1883); zabýval se problémem chudoby a rolí státu při pomoci potřebným
- **Karel Engliš (1880 – 1961)** – ekonom; dílo „Sociální politika“ (1916); zdůrazňoval to, že sociální politika má přednostně řešit oblast vzdělávání, zaměstnanosti, zdraví a rozdělování; kladl důraz na sociální pojištění
- **Josef Macek (1887 – 1972)** – ekonom, politik; dílo „Základy sociální politiky“, „Sociální ekonomika“; chápal sociální politiku jako preventivní činnost, tzn. svými zásahy má působit tak, aby nevznikala chudoba, nezaměstnanost, nemoci, nedostatek bytů a výtěžků apod.
- **Alois Rašín (1867 – 1923)** – ministr financí; definoval roli státní sociální politiky v systému politiky nově vzniklého Československa

(Tomeš, 2010: 92 – 93)

Sociální politika v době komunismu

- Sociální politika byla centralizována v rukou státu.
- Došlo k opuštění evropských tradic sociálního pojištění a zavedení sovětského modelu zabezpečení.
- Byl zaveden princip povinné plné zaměstnanosti.
- V 50. letech 20. stol. byl zrušen systém zdravotního pojištění, celé zdravotnictví bylo financováno ze státního rozpočtu.

Použitá literatura:

- MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-331-4.
- TOMEŠ, Igor. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-680-3.

- **Obrazová příloha:**

Obr. 1, obr. 2 – autorské fotografie

